

6. Tkachenko T.V. Formuvannya politychnoyi opozytsiyi v Ukraini ta krainakh postradyans'koho prostoru : teoretyko-porivnyal'nyu analiz / T.V. Tkachenko // Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. – 2009. - # 1. – S. 150-155.

7. Polishchuk I.O. Instytut politychnoyi opozytsiyi za umov tranzytyvnoho derzhavnoho rezhymu v Ukraini / I.O. Polishchuk // Derzhavne budivnytstvo. – 2011. - # 1 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/doc/5/08.pdf>

8. Il'nyts'ka U. Polityko-pravovyy status politychnoyi opozytsiyi v demokratychnomu suspil'stvi / U. Il'nyts'ka // Ukrainyts'ka natsional'na ideya: realiyi ta perspektyvy rozvytku. – 2010. - # 2. – S. 46-53.

9. Karas'ov V. Opozytsiya i vlada v Ukraini : chy ye shans na podolannya konfrontatsiyi / V. Karas'ov // Natsional'na bezpeka i oborona. – 2011. - # 7-8. – S. 51-84.

10. Opozytsiya v Ukraini : stan, umovy diyal'nosti, vidnosyny z vladoyu / Natsional'na bezpeka i oborona. – 2011. - # 7-8. – S. 2-23.

11. Kostyuk O. Vyroby 2014: shcho nas chekaye? [Tekst] / O. Kostyuk. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://ipress.ua/articles/ukraina_2014_shcho_nas_chekae_37329.html

12. Opozytsiya ta yiyi vzayemyny z vladoyu v otsinkakh ekspertiv / Natsional'na bezpeka i oborona. – 2011. - # 7-8. – S. 51-84.

13. Hrytsenko A. Opozytsiya v Ukraini : perspektyvy nalahodzhennya konstruktyvnykh vidnosyn z vladoyu / A. Hrytsenko // Natsional'na bezpeka i oborona. – 2011. - # 7-8. – S. 51-84.

14. Klychko V. Opozytsiya v Ukraini : perspektyvy nalahodzhennya konstruktyvnykh vidnosyn z vladoyu / V. Klychko // Natsional'na bezpeka i oborona. – 2011. - # 7-8. – S. 51-84.

15. Zhdanov I. Opozytsiya v Ukraini : perspektyvy nalahodzhennya konstruktyvnykh vidnosyn z vladoyu / I. Zhdanov // Natsional'na bezpeka i oborona. – 2011. - # 7-8. – S. 51-84.

16. Tymokhin M.H. Stanovlennya ta diyal'nist' opozytsiyi v Ukraini u period pislya pomaranchevoyi revolyutsiyi / M.H. Tymokhin. – Rezhym dostupu : http://www.academy.gov.ua/ej/ej10/doc_pdf/Tymokhin.pdf

17. Pobokin M. Ukrainyts'ka opozytsiya : vtracheni shansy? / M. Pobokin // Demokratychni initsyatyvy" im. Il'ka Kucheriva. – Rezhym dostupu : <http://dif.org.ua/ua/publications/articles/pobokin.htm>.

18. Fesenko V. Opozytsiya v Ukraini : perspektyvy nalahodzhennya konstruktyvnykh vidnosyn z vladoyu / V. Fesenko // Natsional'na bezpeka i oborona. – 2011. - # 7-8. – S. 51-84.

19. Sayenko I.V. Opozytsiyina diyal'nist' yak vazhlyva skladova politychnoyi konkurentsiyi v umovakh demokratiyi / I.V. Sayenko // Politohichni zapysky. - 2013. - # 7. – Rezhym dostupu : [file:///C:/Users/Police/Downloads/Polzap_2013_7_37%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Police/Downloads/Polzap_2013_7_37%20(1).pdf)

20. Yablons'kyu V. Opozytsiya v Ukraini : perspektyvy nalahodzhennya konstruktyvnykh vidnosyn z vladoyu / V. Yablons'kyu // Natsional'na bezpeka i oborona. – 2011. - # 7-8. – S. 51-84.

Tsybal D. I., graduate student of department of political science, Donetsk national university (Ukraine, Donetsk), khyloko.m@gmail.com

Prospects for development of the institution of the opposition in Ukraine

The article analyzes the problematic issues of the formation and development of the institution of the opposition in Ukraine, as well as the ways of optimizing the relationship between the government and the opposition. Author of the publication focuses on the need for legislative recognition of the status of the opposition, but also notes that, despite the slight improvement periods, nature of the relationship between the opposition and the government remains unresolved. Therefore, the problem of safeguards activities of the opposition, pressure on it by the authorities, violations of opposition-minded citizens remain relevant.

Keywords: Institute of opposition, political system, political parties, political power.

Цымбал Д. И., аспирант кафедры политологии, Донецкий национальный университет (Украина, Донецк), khyloko.m@gmail.com

Перспективы развития института оппозиции в Украине

В статье проанализированы проблемные вопросы формирования и развития института оппозиции в Украине, а также предложены пути оптимизации взаимоотношений между властью и оппозицией. Автор публикации акцентирует внимание на необходимости законодательного закрепления статуса оппозиции, а также отмечает, что, несмотря на незначительные периоды улучшения, характер отношений между оппозицией и властью остается неурегулированным. Поэтому проблемы гарантий деятельности оппозиции, давления на нее со стороны власти, нарушения прав оппозиционно настроенных граждан остаются актуальными.

Ключевые слова: институт оппозиции, политическая система, политические силы, политическая власть.

* * *

УДК 328.18:94(477)

Левченко А. В.

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії політології та права, Хмельницький національний університет (Україна, Хмельницький), levchenko84@inbox.ru;

Левченко М. О.

кандидат економічних наук, ст. викладач кафедри міжнародних економічних відносин, Хмельницький національний університет (Україна, Хмельницький), confmfv@gmail.com

КОЗАЦТВО І ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВОТВОРЧОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ

Розглядається українське козацтво, як провідна соціальна та військова сила, від спрямованості активності якої залежав розвиток процесів націєтворення в Україні. Аналізується зміцнення організаційних структур українського козацтва, розширення рамок козацької організації до функціонування державних інституцій, козацьке самоврядування, організація судочинства стали факторами, що визначали адміністративно-територіальні та військово-політичні засади української державності в середині XVII ст. й були передумовами перетворення українського етносу в політичну націю. Встановлено що цей процес, на жаль, залишився незавершеним, українська державність була втрачена, а козацтво через низку історичних і політичних обставин (період Руїни) перетворювалося в деструктивну силу, спричиняло дезорганізацію в суспільстві.

Ключові слова: козацтво, державність, державотворення, ідентичність.

Потужним імпульсом для національного розвитку в XVI–XVIII ст. були процеси, пов'язані з утвердженням української державності в козацьку добу. Українська державність, яка постала в час і внаслідок Національно-визвольної війни, стала формою найвищого розвитку українського етносу, виявом його духовної та політичної консолідації, важливим кроком до здійснення в українській історії процесів націєтворення.

Розвиток української держави відбувався на ґрунті становлення національної ідентичності, пробудження й зростання національної свідомості й був пов'язаний з реалізацією програми національного розвитку, що включала в себе формування національних інституцій, розвиток національної культури, зміцнення української церкви.

Метою даної статті є розгляд українського козацтва як окремої соціальної, військової, політичної формації, завдяки якій значною мірою відбувався розвиток українського етносу, утверджувалися національні інтереси і цінності. Головними ідентифікаційними чинниками, що визначали існування та функціонування козацьких організацій, від окремих ватаг на кордоні зі Сходом до чітких, структурованих військових організацій (полків, сотень, куренів), були етнонаціональний та релігійно-конфесійний.

Джерелознавчою базою статті виступають ті історичні документи й писемні джерела XVI–XVIII ст., в яких зафіксоване знання про українське козацтво і які свідчать про етапи становлення козацтва як соціальної, військової та політичної сили. Це, зокрема “Акты, относящиеся к истории Западной России” [1], “Архив Юго-Западной Руси” [2].

Вагомим є дослідження характеру українського державотворення доби Богдана Хмельницького, що здійснювали І. Крип'якевич [8], Ю. Мицик [9],

В. Степанков і В. Смолій [15]. Особливе місце серед досліджень з історії українського державності часів Б. Хмельницького посідають праці І. Крип'якевича [8]. Епоха великого українського гетьмана характеризується ним як початок організації козацької держави. Натомість у працях М. Грушевського [4], Д. Яворницького [19] досить добре висвітлена фактографічна політична та військова історія козацтва, історія зв'язків козацтва з православною церквою, з іншими християнськими козацькими спільнотами, міжнародні відносини та дипломатія козацтва.

Історичні витоки лицарства-козацтва, його традиційна культура, військове мистецтво, роль у етно- і державотворенні в українознавчому вимірі аналізуються Ю. Фігурним [18]. Проблеми зв'язку українського козацтва і церкви, місця релігійних, політичних, соціальних і культурних ідей у світогляді українського козацтва вивчаються С. Плохієм [13].

Вже в першій половині XVII ст. у різних прошарках населення інтенсивно формується чуття етнічної спільноти, належності до "руського народу". По суті, це торкалося проблем самоідентифікації українців, хоча й назва "руський народ" зберігалася, а українці й білоруси продовжували сприймати себе як культурно-історично-релігійну єдність – Русь [14, с. 57-62, 68]. Однак тезу про "єдність Русі" в XVII ст. не можна сприймати однозначно. На думку Н. Яковенко, в тогочасних уявленнях про Русь як політичний простір останній збігається з територією південних ("українських") князівств киево-руської доби, абсолютно й безальтернативно виносячи за дужки не лише російські, а й білоруські терени, що, до речі, переконливо заперечує поширену серед істориків думку, ніби то сприйняття "Русі" як суцільного українсько-білоруського масиву розщепилося на Україну й Білорусію лише під час/внаслідок Хмельниччини [20, с. 250].

В українській свідомості того часу зміцнювалося відчуття нерозривності власного буття з місцем свого проживання, яке сприймалося як священна земля предків, споконвічно руський край, Вітчизна. Зусиллями православної інтелігенції XVII ст. захищалася ідея безперервного буття руського народу з часів Київської Русі (С. Пекалід, М. Смотрицький, З. Копистенський, Х. Філалет та ін.). Руські землі сприймаються не як завойовані провінції Корони Польської, а як частина єдиної руської держави. З 20-х років XVII ст. поняття "руський народ" означає мешканців територій, історично пов'язаних з Київським, Галицько-Волинським князівствами княжої доби. А Русь поступово постає як політичний простір буття українського народу. Формування уявлень про нього як самодостатню політичну спільноту, що починає своє існування з часів Київської Русі і засвідчує неперервну тяглість віри і Церкви, легітимізується наявністю власної династичної верстви (князі) та її "старого рицарства" – шляхти і козаків [20, с. 256].

Про вирослий рівень національної свідомості й формування української ідентичності свідчить і те, що в цей час "руський народ" став претендувати на місце третього рівного в Речі Посполитій, поряд з польським і литовським. Власне формується руська (українська) ідентичність як паритетна польській.

Козацтво у такій моделі української ідентичності разом зі шляхтою визнається невід'ємною складовою руського народу. Воно виступає як символ слави руського народу, захисник християнської віри, щит проти невірних. Таке сприйняття козацтва формувало в українців почуття національної гідності та унікальності. До того ж у 30 роки XVII ст. у козацькій спільноті завершується формування погляду на себе як на "політичний народ", рівноправний зі шляхтою, що виступає легітимізованим виразником і захисником прав на свободу "нашої руської нації". В листах гетьманів з'являються такі вислови, як "а ми і вся наша руська нація", "а ми і народ наш" тощо [7, с. 231].

Таким чином, змінювалося уявлення про руський народ, мінялися також лідери нації. На чолі націєтворчих і політичних процесів у XVII ст. стає вже не княжа аристократія, а козацька старшина і такі її ватажки, як гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний. Польського короля старшина вже не вважала українським (руським) королем, а лише польським, тому вірна служба йому була можлива лише за умови принесення королівської присяги. Такі зміни у свідомості козацької старшини свідчать про спроби обґрунтування старшиною не лише відмову від визнання королівської влади, але й можливість збройного виступу проти неї.

В умовах військового протистояння, постійних нападів татар на українські землі та національно-релігійних утисків українців з боку польської шляхти та владних структур Речі Посполитої у свідомості православної спільноти утверджувався стійкий стереотип сприйняття польського володарювання як ворожого руському народу, формувалася глибока ненависть до всього польського. За словами М. Грушевського, "все що панувало і утискало, було "лядське" – походженням, вірою, культурою, духом. Все "руське" було поневолене. Все, що стояло в таборі пануючих, все що заступалося за нього, – ототожнювалося з польським, було "лядським" незалежно від свого походження" [5, с. 129].

Потреба в національній державі виразно фіксувалася в українській духовній культурі XVI–XVII ст. На досягнення національної єдності й власної державності спрямовувались зусилля відомих політичних та релігійних діячів. Ідеали державотворення займають чільне місце в "Апокрисисі" Х. Філалета, "Палінодії" З. Копистенського, поемі "Про Острозьку війну під П'яткою", "Дніпрових каменах" І. Домбровського та ін. Тема державності була досить вагомим дискурсом XVI–XVII ст., а на середину XVII ст. ідея державності ототожнювалася з національною ідеєю.

Можна констатувати, що ідея національного державотворення стала свого роду домінантою в шкалі цінностей того часу [15]. Автори праці "Українська політична нація" відзначають, що вже в XVII ст. українське суспільство оперувало поняттям "нації" як на рівні духовних провідників України, так і масової свідомості широкою спільноті [17, с. 15]. В творчості відомих українських книжників термін "народ" вживається для означення "руської" спільноти, усвідомлюється значення знання історичного минулого руського народу, який об'єднує шляхту, духовенство, міщанство, козацтво, селянство.

Передумовою державотворчих процесів визнається усвідомлення самоцінності й необхідності досягнення духовної спільності, яка об'єднувала б людей різних станів, статків і походження. На певному етапові розвитку українського суспільства духовна консолідація нації була своєрідною компенсацією нереалізованості ідеї національної держави і церкви. Становлення цієї ідеї супроводжувалось розвитком патріотизму серед української спільноти.

Сподівання на власну державу було притаманно і гуманістичній літературі XVI–XVII ст., де козацтво сприймається як основний захисник і носій ідеї національного розвитку. Зокрема, державотворча модель розвитку українського етносу була представлена в творі видатного українського гуманіста Касіяна Саковича “Вірші на жалосний погреб Петра Конашевича–Сагайдачного” [16]. В тексті К. Саковича чітко проглядається бачення й обриси майбутньої української держави. К. Саковича наголошує, що носієм державності в XVII ст. виступало українське козацтво зі своїми провідниками, передусім, П. Конашевичем–Сагайдачним. Гетьман сприяв об'єднанню української спільноти, консолідації різних станів і груп українського суспільства задля високої мети – власної української держави.

Особлива увага до постаті П. Конашевича–Сагайдачного українських книжників пояснюється не в останню чергу тим, що завдяки цьому видатному козацькому ватажкові в Україні відбувався процес єднання козацтва з міщанством та українською елітою того часу. І це єднання відбувалося навколо ідеї української державності. Вершиною державного мислення П. Конашевича–Сагайдачного визнається факт вступу самого гетьмана зі своїм військом до київського братства. Єдність цивільної і духовної влади символізувала утвердження української влади.

Крім того у “Віршах ...” йдеться про основні цінності, орієнтуючись на які, можна досягти власної держави. Це, передусім, “вольність”, яка сприймається як “вірність”. Вона, на думку К. Саковича, дається лише тому, хто боронить Вітчизну і досягається не грішми, але рицарською службою і кров'ю [16, с. 221]. Силою, що присвятила себе служінню (“вірності”) державі, постає Військо Запорозьке.

У розумінні К. Саковича, держава (“Ойчизна”) стоїть вище самого короля, гетьмана й війська. Вона, по суті, побудована на засадах легітимності й законності, де кожний відчуває себе частиною загального державного цілого. Відомий український літературознавець Г. Грабович підкреслює, що тут, власне, йдеться про найвищу й абстрактну цінність – легітимність як таку [3, с. 264]. Аналізуючи твір К. Саковича, вчений наголошує, що “Вірші на жалосний погреб П. Конашевича–Сагайдачного” визначали дуже велику й масштабну модель, саме таку, яку ми тепер називаємо “державотворчою”. Важливо, що за сприятливих історичних обставин ця модель мала шанси стати вирішальною в переосмисленні європейських реалій, місця України в Європі [3, с. 260], хоча вона так і не була реалізована. Однак політика козацтва на чолі зі своїми провідниками була важливим кроком до становлення реальної консолідації різних

станів і груп українського суспільства задля високої мети – української держави.

Виникнення козацької держави стало закономірним наслідком розвитку українського етносу. При цьому спосіб організації української спільноти суттєво відрізнявся від того, що було притаманно московському життю. Як відомо, в XVI ст. у Росії починає проглядатися теократичний ідеал “Москви як третього Риму”. Наслідком цього було утворення сильної авторитарної влади, уніфікація й нормативізація культури, відсутність свободи у взаєминах людини й держави, сувора регламентація всіх виявів політичного й культурного життя, канонізація царської влади. Як наслідок московська держава була втіленням тотальності, регламентованості, однозначності зв'язків і відносин у суспільстві.

Розвиток українського суспільства в XVI–XVIII ст. здійснювався одночасно з утвердженням принципів демократизму і республіканізму, що було органічним виявом специфіки українського життя. В Україні було значно більше свободи, ніж в Московії, а в українській свідомості були вкорінені цінності вільного розвитку, поваги до особистості, людської гідності. Суттєвим фактором культурно–історичного розвитку в Україні були такі форми спільності, які ґрунтувалися на принципах міжособистісної взаємодії, взаємопідтримки, братерських стосунків. Йдеться, передусім, про неформальні спільноти української інтелігенції, українські братства та ін., які своєю діяльністю сприяли соціальній та духовній інтеграції українського народу [12].

Необхідною передумовою утвердження української державності було формування національної свідомої еліти, до якої належали кращі представники шляхетського стану, українська інтелігенція, городянство, церква. “Українськість” еліти визначалась якраз у прагненні реалізувати власну державу як найвищий прояв розвитку українського етносу. Велику вагу з погляду необхідності створення власної держави мала також позиція церкви та її провідників. Одним з тих, хто сприймав ідею української держави і бачив шляхи до її реалізації, став митрополит Петро Могила. Хоча в творчості П. Могили немає чіткого формулювання і завершеного бачення шляхів руху до української держави, він був переконаний, що усвідомити українському народові свої загальнонаціональні інтереси допоможе духовна єдність [10].

Вирішальним етапом у формуванні української державності стала Національно–визвольна війна середини XVII ст. В її ході були ясно сформульовані цілі національного розвитку – вільного, без культурно–релігійного гноблення. Реалізація цих цілей мислилася не лише у виході зі складу Речі Посполитої й творенні власної держави, а й у зрівнянні українського народу в правах з польським і литовським. Традиційна родова знать не була спроможна сформулювати й висунути політичну програму розвитку руського народу. Підвалини української державної ідеї були вироблені впродовж XVII ст. саме українським козацтвом. Це проявилось, передусім, у поширенні ідеї козацького політичного автономізму, у прагненні Війська Запорозького перенести свій організаційний устрій та

юрисдикцію на “волості”, вийти з підпорядкування місцевих владних структур. Як наслідок на території Війська Запорозького і “волостей” впроваджувалося власне самоуправління, судочинство, військова організаційна структура. Причому владні функції Військо Запорозьке здійснювало не лише щодо козацтва, а й в окремих випадках стосовно покозаченого населення – селян і міщан [7, с. 234]. Таким чином, козацтво виходило за межі своїх корпоративних інтересів, намагалось творити власну державу.

Українська державна ідея зароджувалася на ґрунті суспільно–політичної організації “козацького устрою”. Їй притаманні демократичність, вимога рівності у праві власності на землю, вільного вступу до козацького стану, право обирати органи самоуправління й бути обраним до них [15, с. 41]. Козацтво у своїй діяльності орієнтувалось на власні “права і вольності”, тобто неписані етичні правила і правові норми, що визначали його соціально–правовий статус у суспільстві. Передбачалось поновлення Війську Запорозькому “давніх вольностей”, підпорядкування його виключно владі короля, ліквідація на теренах України польських органів влади й існуючого адміністративно–територіального устрою, перетворення козацької України на удільну з визначеними кордонами державу, очолювану гетьманом [7, с. 238]. Реалізація ідеї української держави передбачала неминуче реформування державного устрою Речі Посполитої, а Україна перетворювалася на самостійний державний організм.

Вирішальними з погляду формулювання української державної ідеї стають 1648–1649 роки. Контрольовані військом Запорозьким українські землі сприймаються як окреме державне утворення. Показовим є те, що в цей час Б. Хмельницький був висвячений єрусалимським патріархом Паїсієм. Відбулося, таким чином, узаконення гетьманської влади як такої, що надана Богом. Державна влада отримала ще й релігійну легітимізацію. Сам Б. Хмельницький порівнювався з римським імператором Костянтином Великим, який оголосив державною релігією християнство. В цей час українська еліта почала домагатися незалежності українських земель від Речі Посполитої, а польській стороні було офіційно оголошено про наміри утворення Руського королівства й виходу зі складу Польщі. Однак цілі національного державотворення в цей період, на жаль, не були досягнуті. В результаті припинення наступу військ Б.Хмельницького на Польщу (після обрання королем Яна Казимира) були створені передумови для поділу України на два регіони – менший, “козацький” як національний державний організм, що виник в ході Національно–визвольної революції, і більший – польський, який ставав частиною Речі Посполитої. Причиною фатальних прорахунків у реалізації планів утвердження української держави була нездатність української еліти висунути й реалізувати програму окремишнього від Речі Посполитої державного життя українського народу, усвідомити цілі самостійного національного розвитку.

Можна констатувати, що розвиток української державності у першій половині XVII ст. – це процес, що відбувався разом зі становленням національної

свідомості, зміцненням почуття належності до української спільноти, усвідомленням окремишності свого існування, утвердженням в історичній пам’яті понять “рідна земля”, “Батьківщина”. Як пише М. Грушевський, в ході переговорів з Польщею в 1649 році Б.Хмельницький ставив за мету “повну державну незалежність України в її історичних границях”, його політика орієнтувалася на цілком незалежну Україну [5, с. 1493-1494]. Гетьман і старшина цілком усвідомлювали відповідальність за долю народу. Водночас пришвидшується еволюція влади Війська Запорозького, підлеглій “колективній волі”, у владу гетьмана, освячену Богом. Досить виразною стає тенденція до утвердження самодержавних, монархічних устремлінь Б. Хмельницького [8]. Одним із свідчень цього було те, що запроваджувалась посада кошового отамана, який не обирався, а призначався гетьманом.

Б. Хмельницький приділяв головну увагу зміцненню прерогатив гетьманської влади: домагався швидкого й неухильного виконання розпоряджень полковими й сотенними структурами, вимагав їх ефективного функціонування. Свою ж залежність від польського короля він вважав формальною. Таким чином, Б. Хмельницький поступово ставав репрезентантом ідеї територіальної й національної соборності Русі–України. Показовим є й те, що землі, які перебували під його владою, він розглядав невід’ємною складовою Русі. Русь для нього була “Вітчизною”, “нашою землею” [6, с. 195-196]. Про українську спрямованість політики гетьмана свідчить характер завдань, які він ставив перед собою. Зокрема, від польського короля й уряду Речі Посполитої гетьман вимагав дотримуватися “наших” прав і вольностей, на яких королі присягали “народові руському” і які надані Війську Запорозькому за його військові заслуги. Б.Хмельницький наполягав на поверненні православної церкві відібраних у неї храмів, монастирів і маєтностей, зрівняння її в правах з католицькою церквою, скасування Унії, аргументуючи це тим, що “ми не чужого, а свого вимагаємо” [6, с. 196]. Самостійною була політика гетьмана і на міжнародній арені, про що свідчать його дії по створенню антипольської коаліції, до якої, крім України, увійшли б Португалія, Росія, Трансильванія, Молдавія, Швеція. Однак геополітична ситуація складалася так, що реалізувати свої плани Україні не вдалося. Зрада татар під Берестечком 1651 року, поразка козацького війська мали наслідком те, що за Білоцерківським договором територія козацької України була обмежена, а її автономія була зведена нанівець. Одним з виходів із складної політичної ситуації, в якій опинилася Україна, був пошук військової допомоги країні–протектора. Результатом цього стало підписання в 1654 році Переяславської угоди й прийняття протекції московського царя. В цій угоді йшлося не про ліквідацію української держави чи її перетворення на автономну складову Московського царства. В уявленні тогочасної української еліти цар мав виступати спільним монархом Малої та Великої Росії, разом з тим Україна та Росія мали залишатися політично незалежними одна від одної [11, с. 10-14].

Основою українсько–російського договору стали такі документи, як “Статті Б. Хмельницького”, “Жалувана грамота” царя гетьману й Війську

Запорозькому, грамота царя шляхті та інші документи [9, с. 90-92]. Договір з Москвою передбачав збереження непорушності існуючих форм правління й політичного ладу Української держави, її території, адміністративно-територіального устрою, суду, фінансово-фіскальної системи, соціальної структури суспільства. Підтверджувались права і привілеї козацтва, шляхти, духовенства й міщан, повний суверенітет гетьманського уряду у проведенні внутрішньої політики. Гетьманська влада визнавалась пожиттєвою. Після смерті гетьмана Війську Запорозькому дозволялось обирати його наступника згідно зі своїми звичаями. Чисельність козацького реєстру затверджувалась у 60 тис. осіб. Росія зобов'язувалась вступити у війну з Річчю Посполитою й допомагати у відбитті кримських нападів. Зі свого боку козацька Україна визнавала протекцію царя, мусила щороку сплачувати до царської скарбниці певну суму данини і втрачала при цьому право на проведення самостійної політики [7, с. 249]. Таким чином, ухвалені в 1654 році "Статті Б.Хмельницького" передбачали формування інституційних засад української державності.

Можна стверджувати, що цей договір легітимізував розрив Війська Запорозького з Річчю Посполитою й утвердження української держави. Але укладення його закріплювало існуючий розподіл українських земель на дві частини. Тим більше, що російська влада одразу після укладення договору робить спробу обмежити внутрішньополітичний суверенітет козацької України, здійснює тиск на українське духовенство, щоб воно визнало підлеглість московському патріархові. Водночас Б.Хмельницький намагався зміцнити власну владу, що еволюціонувала у монархічну [15, с. 197-203].

Поступово гетьман виконує функцію уособлення колективної волі Війська Запорозького, перетворюється на основну фігуру політичного життя Гетьманщини, яка персоніфікувала українську державу. Незважаючи на великі прерогативи гетьмана Б.Хмельницького, немає ніяких підстав назвати його диктатором. Основи українського демократизму зберігалися, а всі рішення гетьмана легітимізували лише ухвали Старшинської ради.

Отже зародження державної ідеї в першій половині XVII ст. в Україні відбувалося у формі козацького політичного автономізму. З часом під впливом Національно-визвольної війни під проводом Б.Хмельницького спостерігається відхід від ідеї козацького автономізму й утверджується думка про необхідність досягнення незалежної української держави та воз'єднання у її кордонах усіх українських земель. Звісно, для розвитку національної державної ідеї від автономії до незалежної соборної Української держави мав відбутися складний процес переосмислення цілей боротьби, подолання політичних стереотипів, розвитку українського менталітету. Але ознакою того, що в XVII ст. була сформована українська державність, стало формування типово українських політичних інституцій.

Список використаних джерел

1. Акты, относящиеся к истории Западной России. – СПб: Тип. Э.Праца, 1851. – Т.4. – 529 с.
2. Архив Юго-Западной России. – К.: Университетская

типография, 1859. – Т.1. – Ч.1. – С. 640.

3. Грабович Г. До історії української літератури / Г.Грабович. – К.: Критика, 2003. – 631 с.
4. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М.Грушевський. – Київ-Львів, 1913. – 524 с.
5. Грушевський М. Історія України – Руси: в 11 т., 12 кн. / М.Грушевський. – К.: Наукова думка, 1995. – Т.9. – Ч.2. – 1995. – 871 с.
6. Документи Богдана Хмельницького / упор. І.Крип'якевич та І.Бутч. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1961. – 740 с.
7. Історія українського козацтва: нариси у 2-х т. / відп. ред. В.А. Смолій. – К.: Вид. дім "КМ академія", 2006. – Т.1. – 2006. – 799 с. – Бібліогр.: с.690-781.
8. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький: вид. друге, випр. і допов. / І.Крип'якевич. – Львів: Світ, 1990. – 408 с.
9. Мицик Ю. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. / НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства / Ю.Мицик. – Дніпропетровськ: Дніпро, 1996. – 262 с.
10. Могила П. Катехизис. Оригінал 1645 року / П.Могила. – К.: Воскресіння; Париж, 1996. – 288 с.
11. Переяславська угода 1654 року: історичні уроки для українського народу. Аналітичні оцінки Національного інституту стратегічних досліджень. – К., НІСД, 2004. – 13 с.
12. Петрук Н.К. Українська духовна культура XVI-XVII ст.: соціальна організація і формування простору національного буття / Н.К. Петрук. – Хмельницький, 2007. – 288 с.
13. Плохій С. Божественне право гетьманів: Богдан Хмельницький і проблема легітимності гетьманської влади в Україні / С.Плохій // *Mediaevalia ucrainica: ментальність та історія ідей.* – К., 1994. – Т.3. – С.92-97.
14. Сисин Ф. Поняття нації в українській історіографії 1620-1690 років / Ф.Сисин // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – К., 1992. – Вип.1. – С.61-63.
15. Смолій В.А., Степанков В.С. Українська державна ідея XVII-XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації / В.А. Смолій, В.С. Степанков. – К.: Альтернативи, 1997. – 367 с.
16. Українська література XVII ст. / ред. О.В. Мишанич. – К.: Наукова думка, 1987. – 605 с.
17. Українська політична нація: Генеза, стан, перспективи / за ред. В.С. Крисаченка; нац. ін-т стратег. досл. – К., 2003. – 631 с.
18. Фігурний Ю. Українські етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси (сер.XVI-XVIII ст.) в українознавчому вимірі / Ю.Фігурний. – К.: ННДІУВІ, 2011. – 142 с.
19. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків: у 3 т. / Д.І. Яворницький. – К.: Наук. думка, 1990. – Т.1. – 1990. – 581 с.
20. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. / Н.Яковенко. – К.: Критика, 2002. – 415 с.

References

1. Akty, odnosjashiesja k istorii Zapadnoj Rossii. – SPb: Tip. Je.Praca, 1851. – T.4. – 529 s.
2. Arhiv Jugo-Zapadnoj Rossii. – K.: Universitetskaja tipografija, 1859. – T.1. – Ch.1. – S.640.
3. Grabovych G. Do istorii' ukrai'ns'koi' literatury / G.Grabovych. – K.: Krytyka, 2003. – 631 s.
4. Grushevs'kyj M. Iljistrovana istorija Ukrai'ny / M.Grushevs'kyj. – Kyi'v-L'viv, 1913. – 524 s.
5. Grushevs'kyj M. Istoriya Ukrai'ny – Rusy: v 11 t., 12 kn. / M.Grushevs'kyj. – K.: Naukova dumka, 1995. – T.9. – Ch.2. – 1995. – 871 s.
6. Dokumenty Bogdana Hmel'nyc'kogo / upor. I.Kryp'jakevych ta I.Butych. – K.: Vydavnyctvo Akademii' nauk URSR, 1961. – 740 s.
7. Istoriya ukrai'ns'kogo kozactva: narysy u 2-h t. / vidp. red. V.A. Smolij. – K.: Vyd. dim "KM akademija", 2006. – T.1. – 2006. – 799 s. – Bibliogr.: s.690-781.
8. Kryp'jakevych I. Bogdan Hmel'nyc'kyj.: vyd. druge, vypr. i dopovn. / I.Kryp'jakevych. – L'viv: Svit, 1990. – 408 s.
9. Mycyk Ju. Dzherela z istorii' Nacional'no-vyzvol'noi' viny ukrai'ns'kogo narodu seredyu XVII st. / NAN Ukrai'ny, Instytut ukrai'ns'koi' arheografii' ta dzhereloznavstva / Ju.Mycyk. – Dnipropetrovs'k: Dnipro, 1996. – 262 s.
10. Mogyla P. Katehizys. Oryginal 1645 roku / P.Mogyla. – K.: Voskresinnja; Paryzh, 1996. – 288 s.
11. Perejaslavs'ka ugoda 1654 roku: istorychni uroky dlja ukrai'ns'kogo narodu. Analitychni ocinky Nacional'nogo instytutu

strategichnyh doslidzhen'. – K., NISD, 2004. – 13 s.

12. Petruk N.K. Ukrai'ns'ka duhovna kul'tura XVI–XVII st.: social'na organizacija i formuvannja prostoru nacional'nogo buttja / N.K. Petruk. – Hmel'nyc'kyj, 2007. – 288 s.

13. Plohij S. Bozhestvenne pravo get'maniv: Bogdan Hmel'nyc'kyj i problema legitimacy get'mans'koi v'ldy v Ukrai'ni / S.Plohij // Mediavalia ucrainica: mental'nist' ta istorija idej. – K., 1994. – T.3. – S.92–97.

14. Sysyn F. Ponjattja nacii' v ukrai'ns'kij istoriografii' 1620–1690 rokov / F.Sysyn // Ukrai'na: kul'turna spadshhyna, nacional'na svidomist', derzhavnist'. – K., 1992. – Vyp.1. – S.61–63.

15. Smolij V.A., Stepankov V.S. Ukrai'ns'ka derzhavna ideja XVII–XVIII stolit': problemy formuvannja, evoljucii', realizacii' / V.A. Smolij, V.S. Stepankov. – K.: Al'ternatyvy, 1997. – 367 s.

16. Ukrai'ns'ka literatura XVII st. / red. O.V. Myshanych. – K.: Naukova dumka, 1987. – 605 s.

17. Ukrai'ns'ka politychna nacija: G'eneza, stan, perspektyvy / za red. V.S. Krysachenka; nac. in-t strateg. dosl. – K., 2003. – 631 s.

18. Figurnyj Ju. Ukrai'ns'ki etnichni, derzhavotvorchi i nacijetvorchi procesy (ser.XVI–XVIII st.) v ukrai'noznavchomu vymiri / Ju.Figurnyj. – K.: NNDIUVI, 2011. – 142 s.

19. Javornyc'kyj D.I. Istorija zaporiz'kyh kozakiv: u 3 t. / D.I. Javornyc'kyj. – K.: Nauk. dumka, 1990. – T.1. – 1990. – 581 s.

20. Jakovenko N. Paralel'nyj svit. Doslidzhennja z istorii' ujavlen' ta idej v Ukrai'ni XVI–XVII st. / N.Jakovenko. – K.: Krytyka, 2002. – 415 s.

Levchenko A. V., Ph.D., assistant professor of political science and philosophy of law, Khmel'nitsky National University (Ukraine, Khmel'nitsky), levchenko84@inbox.ru;

Levchenko M. O., Ph.D, Senior Lecturer, Department of International Economic Relations, Khmel'nitsky National University (Ukraine, Khmel'nitsky), confmex@gmail.com

Cossacks and the formation of a state model of development of the Ukrainian ethnos

In the article Ukrainian cossacks are examined, as leading social and military force that influenced the orientation of activity of Ukrainian state forming. Strengthening of Ukrainian cossacks organizational structures is analyzed. It is stated that expansion of cossack organization scopes, cossack self-government, organization of rule-making became factors which determined administrative-territorial and military-political principles of the Ukrainian state system in the middle XVII century and were pre-conditions of Ukrainian ethnos transformation in political nation. It is set that this process, unfortunately, remained uncompleted, Ukrainian state system was lost, and the cossacks through the row of historical and political circumstances (period of Ruin) grew into destructive force, that caused disorganization in society.

Keywords: the cossacks, state system, creation of the state, identity.

Левченко А. В., кандидат философских наук, доцент кафедры философии политологии и права, Хмельницкий национальный университет (Украина, Хмельницкий), levchenko84@inbox.ru;
Левченко М. А., кандидат экономических наук, ст. преподаватель кафедры международных экономических отношений, Хмельницкий национальный университет (Украина, Хмельницкий), confmex@gmail.com

Казачество и формирование государственной модели развития украинского этноса

Рассматривается украинское казачество, как ведущая социальная и военная сила, от направленности активности которой зависело развитие процессов нацпеобразования в Украине. Анализируется укрепление организационных структур украинского казачества, расширения рамок казацкой организации к функционированию государственных институций. Казацкое самоуправление, организация судопроизводства стали факторами, которые определяли административно-территориальные и военно-политические принципы украинской государственности в середине XVII ст. и были предпосылками превращения украинского этноса в политическую нацию. Установлено что этот процесс, к сожалению, остался незавершенным, украинская государственность была потеряна, а казачество из-за исторических и политических обстоятельств (период Руины) превратилось в деструктивную силу, и вызывало дезорганизацию в обществе.

Ключевые слова: казачество, государственность, создание государства, идентичность.

* * *

УДК 321.01

Мамед-заде Н. С.
кандидат политических наук, доцент кафедры международных отношений,
Бакинский государственный университет
(Азербайджан, Баку), matlabm@yandex.com

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ТЕРРИТОРИАЛЬНУЮ ЦЕЛОСТНОСТЬ ГОСУДАРСТВА

Отражена самая важная и судьбоносная проблема каждого государства на современном этапе – обеспечение территориальной целостности. Проводится анализ факторов, влияющих на территориальную целостность государства.

Ключевые слова: независимое государство, мировая политика, территориальная целостность, международная система.

(статья друкється мовою оригіналу)

Статус суверенного независимого государства предусматривает определенные аспекты, которые позволяют ему осуществлять независимое существование. Современная система международных отношений претерпевает коренные изменения, которые, главным образом, отражаются на развитии государства. Происходящие политические события, борьба крупных держав за политическое, экономическое превосходство, непрекращающиеся конфликты стали причиной реальной угрозы безопасности государства. Самой значимой и важной угрозой, перед которой стоят сегодняшние страны, – угроза территориальной целостности. Международно-правовые нормы, призванные обеспечивать защиту территориальной целостности государства, зачастую не в состоянии решить эту проблему. Сегодня политические амбиции и претензии государств друг другу влияют на положение государства в системе международных отношений. В сложившейся международной ситуации вопрос территориальной целостности, как никогда, является актуальным в мировой политике.

В связи с этим целесообразным является исследование факторов, влияющих на территориальную целостность государства. Определение этих факторов позволит, возможно, более четко объяснить процессы, происходящие сегодня на международной арене.

Наиболее важным фактором, на наш взгляд, в первую очередь, является исторический фактор. Анализ истории образования государств позволяет сделать определенные выводы, связанные с тем, что государство образовано на конкретных условиях и закономерностях. Границы того или иного государства, главным образом, определялись силой и мощью страны. Государство, претендующее на статус великого, путем захватов, военной силой и угрозой территории других стран, увеличивая свои территории, образовывало большие государства, империи. Тем самым вопрос территориальной целостности основывался и решался лишь на силе угрожающей стороны. К таким примерам можно отнести образование Римской империи, Арабского Халифата, Османской империи, Французской, Британской, Российской, Австро-Венгерской империй. Но развал империй после Первой мировой войны и создание Версальско-Вашингтонской системы международных отношений утвердил политическую карту мира, которая провозгласила и утвердила образование новых независимых государств. Однако, это не решило вопроса обеспечения